

ինչպէս բարձրագոյն կարգի կենդանեաց, այսպէս ալ միջատաց այս սնունդատար անցքը շատ երկայն կ'ըլլայ՝ ըստ որում տնկական սնունդի որոշեալ են. և կամ շատ կարճ, երբ կերածնին կենդանական գոյացութիւնք են: Լորձուկի թորումն ալ ունին, որով ուտելիքը ստամոքս իջնալէն առաջ կը թրջուին որ աւելի դիւրաւ մարսուին:

Բայց ի ուրիշ երկրորդական մասերէ, սննդատար անցքին ծայրը ուրիշ մասնաւոր թորող գործարաններ ալ կը գտնուին միջատաց ոմանց վրայ, որ մասնաւոր հեղանիւթներ կը թորեն, ինչպէս մեղուաց թոյնը, լուիկին անուշահամ հիւթը, որուն միջիւնները խենթ են, և այլն. և այս հեղանիւթները ըստ պիտոյից զէնք մը կ'ըլլան միջատին ձեռքը:

Մենդական գործարանաց քննութիւնը լմնցնելէն ետքը՝ անդամազննողին ուշադրութիւնը միջատին անօթաւոր դրոշքիւնը կը գրաւէ. վասն զի ընդհանուր կենդանեաց նկատմամբ, ուտելեաց սննդարար մասը աւելորդէն զատուելէն ետքը, որպէս զի մարմինը սրնուցանէ, հարկ է որ մարմնոյն ամէն կողմը կարենայ տարածուիլ. և տարածուելու համար հարկ է որ շրջան մը առնու: Որպէս զի այս շրջանը կարենայ առնուլ, հարկ է որ մասնաւոր ճամբաներուն մէջէն քալէ. և այս ճամբաներն այն անօթներն են՝ որոնց սովորաբար երակ ու շնչերակ կը զրուցենք:

Երկայն կ'ըլլար եթէ մտքերնիս դրած ըլլայինք՝ բոլոր ասոնց պատմութիւնը այս հատուածով տալ. ուր թողունք որ միայն մէկ միջատի մը սակաւատե կեանքը բաւական չէ բոլոր այս քննութեանց վկայ ըլլալու. հարկ է որ բազմաթիւ էակք դեռ իրենց սակաւատե երջան, կութիւնը չվայելած, իրենց մահկանացու կեանքը անդամազննողին հատու գործիքին տակը լմնցնեն: Եւ յետոյ մարդը՝ գիտուն պիտի ըսուի:

Ինչո՞ւ:

Վասն զի մէկ քանի էակներ ինքնա-

յօժար ոչնչացուցեր է. և հիմա գիտէ որ միջատին ներքին գործարանները ձիուն գործարաններէն կը տարբերին:

Բայց այն ներքին կապն՝ որուն վրայ կը կայանայ ձիուն էոքսիւնը, այն կենաց ներքին կապն ըսեմ, ոչ ձիուն վրայ կըցեր է հասկընալ և ոչ միջատին: Այդ կողմանէ անշուշտ միշտ տգէտ պիտի մնայ, բայց կը մխիթարուի. թերեւ գրտեր է անանկ հետեանք մը, որ մարդկութեան օգտակար կը տեսնէ:

Կը շարունակուի:

Հ. Յ. Վ. ԻՍԱԿԻՐՅԱՆ

ԱՂԱԽԻ

Ա

Հոկտեմբերի առջի օրերուն 181... տարւոյն՝ իռլանտացի սրբ թովմաս Նէվիլ հազարապետն, որ անգղիացի բանակին նշանաւոր պաշտօնակալաց մէկն էր, իտալիոյ ճամբորդութենէն դառնալով՝ իր միածին աղջկանն հետ հասաւ Մարսէյլ ու Պօլոյ պանդոկն իջաւ: Հետզհետէ իտալիա դացող անթիւ ճանապարհորդաց զարմանքը՝ կամաց կամաց այսօրուան օրս անտարբերութեան փոխուած է, անանկ որ շատ ճանապարհորդք նշանաւոր անձինք երևնալու համար՝ բնաւ զարմանք չեն ցուցներ: Ասոնցմէ էր հազարապետին դուստրը՝ Լիւդիա օրիորդը: Ռափայէլի Այլսկերպոյնքիւնը՝¹ միջակ բան մը երևցեր էր իր աչքին, և բռնկած վեսովը՝ հազիւ հազ Պիրմինկէմի գործարանաց կրակարաններէն վեր: Իր իտալիոյ չըհաւնելուն պատճառ կու տար՝ տեղական յատկութիւն և որոշիչ հանգամանք չունենալը: Ով որ կրնայ թող հասկընայ այս երկու բառերը. քանի մը տարի առաջ ես ալ կը հասկընայի, բայց այսօրուան օրս չեմ ըմբռներ: Ճանա-

1. Ռափայէլի ուրպիւնացոյ Ալսկերպոյնքիւն պատկերը՝ նկարչութեան առաջին հրաշալիքը սեպուած է և կը պահուի վատիկանի մէջ:

պարհորդութենէն առաջ Լիւզիա օրիորդը կը կարծէր անանկ բաներ տեսնալ Ալպեան լեռներէն անդին, որ ոչ ոք տեսած ըլլար իրմէն առաջ. սակայն ամէն տեղ իր հայրենակցաց հետքը կը տեսնէր, և նոր բան մը չգտնելուն վրայ յուսահատած՝ վերի ճանապարհորդաց կարգն անցաւ: Իրօք մարդուն սիրտը շատ կը կոտորի՝ երբոր Խտալիոյ հրաշալեաց վրայ խօսելու ատենը, դիմացինն հարցընէ իրեն թէ «Սա քաղքին առաջաւորին մէջ Ռափայէլի առաջաւորը տեսած ես. Խտալիոյ մէջ աղուոր բան մը կայ նէ՛ ան է» . և ինքն անհոգութեամբ զանիկայ տեսած չըլլայ: Ուստի որովհետեւ դիւրին բան չէ ամէն բան տեսնալ, այդպիսիք անխտրաբար վար կը զարնեն ո՛ր և է բան:

Լիւզիա օրիորդն անգամ մը շատ պզտիկ ինկաւ Պօլոյ պանդոկին մէջ. Սէնեի քաղաքին՝ Կիւկլոպեան կամ պելասգեան դրան ազնիւ ծրագիր մը շինած էր, և մտքէն չէր անցնէր թէ իրմէն առաջ մարդ ծրագրած ըլլար զանիկայ. բայց Ֆրէնսէզ Ֆէնուիք տիկնոջ հանդիպելով Մարսէյի մէջ, անոր յիշատակի տետրին (Album) մէջ նուագի մը և թուումած ծաղկի մը մէջ տեսաւ նկարուած զանիկայ Սիենայի դիւրին հողուն ներկովը: Լիւզիա մէկէն սենեկապան աղախնոյն տուաւ իր ծրագիրն և պելասգեան շէնքերուն վրայ համարմունքը կորսնցուց:

Նոյն կարծիքներն հաղորդեր էր իր հօրը՝ Նէվիլ հազարապետին, որ իր կրնով մահուընէն ետեւ՝ աղջկանն աչքովը կը տեսնար ամէն բան, և սաստիկ կ'արհամարհէր զԽտալիա Լիւզիան ձանձրացընելուն համար, անոր համար ալ անկէջ աւելի ձանձրալի երկիր չէր գտնար աշխարհիս մէջ: Իրաւ նկարներու և արձաններու դէմ չէր խօսէր հազարապետը, բայց որսը շատ քիչ է կ'ըսէր և Հռոմայ գաշտին մէջ տասը փարսախ տեղ առաջ երթալու է բաց օդուն մէջ՝ որ կարենաս քանի մը խեղճ կարմիր կաքաւներ որսալ:

1 • Սէնեի հռոմայ աւերութեան մէջ կ'իյնայ:

Մարսէյը հասնելուն երկրորդ օրը՝ Նէվիլ սեղանի հրաւիրեց Լիւզիա հարիւրապետն որ ատենադ իր աջակից պաշտօնակալն (Adjutant) եղած էր: Լիւզիա վեց շաբաթ Գորսիգա կղզին կեցեր էր ու անկից կը դառնար. աշխոյժ նրկարագրութեամբ պատմեց օրիորդին աւագակաց պատմութիւն մը, որ բնաւ չէր նմանէր Հռոմէն Նէապոլսոյ ճամբուն վրայ եղած գողոց պատմութիւններուն: Աղանդերի (Չէրէզ) միջոց երկու զինուորականները մինակ մնալով Պորտոյի գինւոյ շիշերը առջնին դրած՝ որսի վրայ խօսք բացին, և հազարապետն իմացաւ որ Գորսիգայի մէջ ամէն տեղէ աւելի առատ, ընտիր ու տեսակ տեսակ որս կայ: — Շատ կ'ինճ կայ հոն, զրուցեց հարիւրապետը. բայց սորվելու է զանազանել զանոնք ընտանի խոզերէն, որ շատ կը նմանին անոնց. ապա թէ ոչ եթէ խող մը սպաննելու ըլլաս, չես կրնար խալըսիլ խողարածներուն ձեռքէն: Վերէն վար դիւնեալ դուրս կ'ելլեն անտառին մէջէն որ իրենք մտքի կը կոչեն, կենդանւոյն գինը կ'առնեն քեզմէ ու կը խնտան վրագ: Կայ նաև վայրի ոչխար, այլանդակ կենդանի մը, որ աղէկ որս է, բայց որսալը դժուար: Եղջերու, այծեամբ, փասիան, կաքաւիկներ, և ուրիշ այնչափ երէ վայրի՝ որ համրանքը չկայ: Թէ որ հրացան կ'ուզես պարպել նէ, հազարապետ, Գորսիգա գնա. հոն ամէն տեսակ որսի վրայ կրնաս նշան առնել, սարիկէն սկըսեալ ինչուան մարդու վրայ:

Թէյի միջոցը՝ հարիւրապետը նորէն զուարճացուց զօրիորդը խոստովնակ վրէժխնդրութեան՝ մը պատմութեամբը, որ առջի պատմութենէն աւելի նոր օրինակ էր. և անոր զարմանքը բռնկցուց Գորսիգայի վրայ, երկրին վայրենի տեղքը նկարագրելով՝ աննման ուրիշ աշխարհաց, բնակչաց նախատիպ բարբը, հիւրասիրութիւններն ու նահապե-

1 • Խտալիա՛ն վրէժխնդրութիւն (Vendetta trasversale) կը կոչեն Գորսիգայիք երբոր վրէժը թընհամանողին մերձաւոր կամ հեռուոր ազգականն կ'առնեն:

տական կենցաղին: Ետքը ընծայ բրաւ աղջկան պզտի դաշոյն մը, գեղեցիկ ձեւով և աղուոր պղնձի կոթով՝ բայց աւելի նշանաւոր անով, որ հռչակաւոր աւագակ մը տուեր էր զայն Էլլիսի, ապահովցրնելով որ չորս մարդու մարմինը խոթուած էր: Լիւդիա գօտին անցուց զանիկայ, գիշերը անկողին քովի ստողին վրայ դրաւ, և պառկելէն առաջ երկու անգամ պատենէն դուրս քաշեց: Հազարապետն ալ մոռնին մէջ երևակայեց որ վայրի ոչ խար մը սպաններ էր և տէրը կենդանւոյն գինը կը պահանջէր իրմէ. սիրով կը վճարէր զայն Նէվիլ, որովհետեւ հետաքրքրական կենդանի մըն էր՝ կինճին նման, եղջերուի եղջիւրներով և փասիանի պոչով:

Երկրորդ օրը նախաճաշի վրայ հազարապետն իր աղջկան՝

— Էլլիս կ'ըսէ թէ, զրուցեց, շատ զուարճալի է որսորդութիւնը Գորսիգայի մէջ. թէ որ հեռու չըլլար նէ, կ'ուզէի տաանըհինգ օր մը հոն անցընել:

— Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց Լիւդիա, ինչ արգելք կայ Գորսիգա երթալու: Դու կ'որսաս, ես կը ծրագրեմ. ինչպէս կը փափաքիմ՝ յիշատակի տետրիս մէջ նկարել ան քարայրն ուր Էլլիս ըսաւ թէ Պոնաբարդէ տղայութեան ատենը կ'երթայ եղեր ուսման ետեւէ ըլլալու:

Թերեւս այս առաջին անգամն էր որ հօրը փափագին գլուխ կը ծռէր աղջիկը: Զարմացաւ հազարապետն ասանկ անկարծելի դէպքի մը վրայ. և խոհեմաբար՝ սկսաւ դժուարութիւններ հանել Լիւդիոյ ինքնահաճ կամքը գրգռելու համար. երկրին վայրենութիւնը մէջ բերաւ, և թէ դժուարին էր կանանց ճանապարհորդել հոն. սակայն Լիւդիա պատասխանեց որ բանէ մը չէր վախնար, ձիով ճամբայ ընելէն աւելի ախորժելի բան չկար իրեն համար, բաց օդու մէջ պառկիլն ալ զուարճութիւն էր. ապա թէ ոչ կ'ըսէր՝ Փոքր Ասիա կ'երթամ: Չերկնցընենք, ամէն ընդդիմութեան պատասխան գտաւ. անդղիացի կանայք բնաւ ոտք կոխած չըլլալով

Գորսիգա, պէտք էր որ ինքն երթար: Ինչ երջանկութիւն պիտի զգար երբ Լոնտրայի Ս. Յակոբ հրապարակը դարձած՝ կարենար իր յիշատակի տետրը ցուցնել: — Ինչո՞ւ համար, ազնիւ օրիորդ, տետրիդ երեսը կը դարձնես որ չկարենամ տեսնել մէջի գեղեցիկ ծրագիրը: — Բան մը չարժեք. Գորսիգացի հռչակաւոր աւագակի մը կերպարանքն է ծրագրածս, որ մեզի առաջնորդութիւն ըրաւ: — Ինչ կ'ըսես. Գորսիգա դացիր:...

Այն միջոցին Գաղղիոյ և Գորսիգայի մէջ շոգենաւ չէր բանէր. ուստի նաւ մը բնտուցին դէպ ՚ի այն կղզին ճամբորդ: Նոյն օրը մէկէն հազարապետը Բարիդ գրեց ետ առաւ սենեակ բռնելու տուած հրամանը, և զաշնադրեցաւ գորսիգացի կօլէդի մը հետ, որ դէպ ՚ի Ալյաշ չիոյ ճամբայ ելլելու վրայ էր, և երկու սանկ նանկ սենեակներ ունէր: Ճամբու պաշարներն առին. նաւապետն երդմունք ըրաւ որ ծերունի նաւաստի մը ունէր վարպետ խոհարար. խօսք տուաւ օրիորդը գոհ ընելու, և յաջող քամի ու հանդարտ ծով գուշակեց: Հազարապետն՝ աղջկան վրայ տալովը՝ խօսք դրաւ նաւապետին հետ որ ուրիշ ճամբորդ չառնէ, և նաւը կղզւոյն ափունքներէն քայցընէ, որպէս զի լերանց տեսքը կարենան վայել:

Բ

Ճամբորդութեան օրն հասաւ. ամէն բան ծրարուած ու առտուընէ նաւը դըրուած էր. և կօլէդն երեկոյեան անոյշ հովոյն առագաստները պիտի բանար: Հազարապետը ժամանակն անցընելու համար՝ աղջկանն հետ Գաւնըպիէն ճեմելիքը ժուռ կու գար. մէյ մ'ալ նաւապետը մօտեցաւ ու հրաման խնդրեց իր մէկ աղգականը նաւ առնելու, որ իր անդրանիկ որդւոյն կնքահօր հօրեղբոր թոռն էր, և հարկաւոր գործի համար ստիպուած ըլլալով հայրենիքը՝ Գորսիգա դառնալու, ուրիշ պատրաստ նաւ

չէր գտած: — Ախորժելի երիտասարդ մ'է, կը զրուցէր Մադդէի նաւապետը, զինուորական, արքունի պահապանաց հետեակ որսորդներուն պաշտօնակալ, և այսօրուան օրս հազարապետ ալ եղած կ'ըլլար՝ թէ որ մէկալը դեռ կայսր ըլլար:

— Զինուորական է նէ, ըսաւ հազարապետը. և երբոր վրայ պիտի բերէր թէ կը հաւանիմ, Լիւդիա անգղիերէն խօսքը կտրեց:

— Հետեակ զօրքի պաշտօնակալ, զրուցեց (հայրը ձիաւոր զօրքէ ըլլալով՝ Լիւդիա ուրիշ զինուորութիւնները կը քամահրէր). ո՞ գիտէ թէ անկիրթ մարդ մը չէ, ո՞ գիտէ թէ ծովը պիտի չբռնէ զինքն ու ճամբորդութեան վայելքը քթերնէս բերներնէս պիտի չհանէ:

Նաւապետը բառ մը չէր գիտէր անգղիերէն, բայց աղջկան շրթանց ծըռուածքէն բանն հասկընալով, սկսաւ տեղն 'ի տեղօք գովեստ մը ազգակաւնին վրայ. որուն վերջաբանն այս եղաւ որ կոկիկ մարդ էր, գալստալի¹ ցեղէ էր, և թէ ամենեւին նեղութիւն չէր տար իրենց, որովհետեւ անանկ անկիւն մը կը տրուէր իրեն նաւուն մէջ, որ և ոչ աչքի զարնէր:

Հազարապետն ու Նէվիլ օրիորդը զարմացան անանկ ազգատոհմեր ըլլալուն Գորսիգայի մէջ, որ որդւոց որդի հնգապետ ըլլան. և որովհետեւ հետեակ զօրքի հնգապետ էր, մտքերնին դրին թէ անիկայ աղքատ մը ըլլայ՝ որ նաւապետը ողորմութեան համար ձրի կը տանէր: Թէ որ պաշտօնակալ ըլլար, հարկ էր հետը խօսիլ՝ հետն անցընել օրերնին, սակայն հնգապետի մը խօսքը չէր ըլլար, բայց եթէ երբ իր խմբին զլուխ կեցած՝ սուինները հրացաններուն վրայ՝ չուզած տեղը կը տանի զմարդ:

— Ծովէն կը բռնուի՞ ազգականդ, հարցուց օրիորդը պաղ կերպով մը:

— Բնաւ երբէք. ապառաժի պէս աւուր սիրտ ունի ծովու ու ցամաքի վրայ:

— Անանկ է նէ, կրնաս հետդ առնել, ըսաւ Լիւդիա:

— Կրնաս առնել, կրկնեց հազարապետն ու նորէն սկսան ժուռ գալ:

Իրիկուան հինգին Մադդէի նաւապետն եկաւ տանելու զիրենք: Նաւահան զըստին մէջ նաւապետին մակոյկին քովը բարձրահասակ երիտասարդ մը տեսան կապոյտ լօղիկ մը հագուած, զոր վերէն վար կոճկեր էր, դէմքն արեւն եղած, աչքերը սև ու աշխոյժ. իսկ կերպը՝ համարձակ ու կրակոտ: Բարեւ տուաւ հազարապետին և շնորհակալ եղաւ ըրած մարդասիրութեանը:

— Ուրախ եմ որ ծառայութիւն մը կրցայ ընել, ըսաւ հազարապետը բարեկամական ձայնիւ և մտաւ մակոյկը:

— Պահանջող մարդ չերևար այդ անգղիացին, ըսաւ այն ատեն ցած ձայնիւ երիտասարդը նաւապետին:

Նաւապետը նշանով մը իմացուց որ անգղիացին իտալերէն կը հասկընար և արտաքոյ կարգի մարդ մ'էր: Երիտասարդը ժպտեցաւ, ձեռքը ճակտին վրայ դրաւ, որով կ'ուզէր իմացընել թէ Անգղիացուց բոլորին ըղբոն ալ ուրիշ կերպ շինուած է. և նաւապետին քովը նստելով օրիորդին կը նայէր:

— Շատ բարեձև են զաղղիացի զինուորք, ըսաւ հազարապետն աղջկան անգղիերէն. անոր համար դիւրաւ պաշտօնակալ կ'ըլլան:

Ետքը զաղղիերէն հարցուց երիտասարդին.

— Խնդրեմ, ո՞ր վաչտին մէջ ծառայութիւն ըրած ես:

Անիկայ արմուկովը մէյ մը դպաւ նաւապետին, և ծիծաղը բռնելով՝ պատասխանեց որ պահակապան զօրաց հետեակ որսորդներէն էր, և հիմա 7 դ թեթեւութեան վաչտէն էր:

— Վաթէրլուի պատերազմին մէջ գտնուեցա՞ր. բայց դեռ ծաղկահասակ ես:

— Միայն հոն պատերազմեր եմ:

— Կրկին պատերազմ է անիկայ, զրուցեց անգղիացին:

Գորսիգային շրթունքները խաժաւ:

1. Դաբարաւ բառը զինուորական առմունքով կը նշանակէ՝ հնգապետ:

— Հայր իմ, ըսաւ օրիորդն անգղիե-
րէն, հարցուր թէ արդեօք Գորսիգացիք
չառ կը սիրեն իրենց Պոնաբարդը :

Երիտասարդն հազարապետին թարգ-
մանութեանը չսպասած, անգղիերէն
պատասխան տուաւ .

— Գիտես, ազնիւ օրիորդ, որ մար-
դարէն իր երկրին մէջ պատիւ չունի . .
մենք Գորսիգացիքս թերեւ Գաղղիա-
ցոցմէ քիչ կը սիրենք զՆաբոլէոն : Իսկ
ինծի գալով, թէպէտ ատենօք մեր ազ-
գատահմերն իրարու թշնամի եղած են,
ես կը սիրեմ զինքը ու կը զարմանամ
վրան :

— Անգղիերէն կը խօսիս, ըսաւ հա-
զարապետը :

— Այո՛, կը կաղամ, ինչպէս որ
կը լսէք :

Լիւղիա խնտաց և զարմացաւ հնգա-
պետի մը կայսեր հետ թշնամի ըլլա-
լուն : Գորսիգայի արտաքոյ կարդի յատ-
կութեանց մէկը սեպեց այս բանս, և
միտքը դրաւ իր օրագրութեան մէջ ան-
ցընել :

— Արդեօք գերի գացիր Անգղիա,
հարցուց հազարապետը :

— Ոչ երբէք. պզտիկուց Գաղղիա
սորվեցայ ձեր լեզուն անգղիացի գե-
րիէ մը :

Ետքը օրիորդին դառնալով,

— Մ'ազդէի նաւապետը զրուցեց ին-
ծի, ըսաւ, որ իտալիայէն կու գար. ան-
տարակոյս մկրուր թոսգաններէն կը խօ-
սիս. վախեմ քիչ մը դժուարութիւն
պիտի քաշես մեր գաւառական լեզուն
հասկընալու :

— Աղջիկս խտալիոյ ամէն գաւառա-
կան լեզուները կը հասկընայ, պատաս-
խանեց հազարապետը. լեզուաց մաս-
նաւոր յարմարութիւն ունի, ինծի չը-
նամանիր : — Իսկ դու վեց ամսուան ար-
ձակուրդ առեր ես արդեօք :

— Չէ. կէս թոշակով առժամանա-
կեայ հանգիստ տուին ինծի. անշուշտ
վաղէրուի մէջ պատերազմելու և նա-
բոլէոնի հայրենակից ըլլալու համար :
Անյոյս և անարժաթ կը դառնամ հայ-
րենիքս :

Ըսաւ և հառաչանօք երկինք նայե-
ցաւ :

Հազարապետը գրպանէն ոսկի ստակ
մը հանեց, և մատուրներուն մէջ խաղ-
ցընելով, կը մտածէր թէ ինչպիսի քա-
ղաքավարական խօսքով մը երիտասար-
դին ձեռքը դնէր զայն :

— Ինծի ալ կէս թոշակ կապեցին, ը-
սաւ զուարթութեամբ . . . բայց դու քու
կէս թոշակովդ ծխախոտ ալ չես կրնար
գնել. առ սրէիկայ, հնգապետս :

Եւ կը ջանար գորսիգացոյն գոց
ձեռքը խոթել, որ նաւակին եղբրքը
կոթընցուցած էր :

Երիտասարդը ամօթէն կարմրած,
չթոնքները խածաւ, և կուրծքը վեր
տընկելով՝ բարկութեամբ պատասխա-
նելու վրայ էր. բայց յանկարծ կերպը
փոխելով՝ բարձրաձայն ծիծաղեցաւ :
Իսկ հազարապետն ոսկին ձեռքը՝ ապ-
շած մնաց :

— Հազարապետ, ըսաւ ան ատեն ե-
րիտասարդը ծանրութեամբ, ներէ որ
երկու խրատ տամ քեզի : Առաջինը, որ
ոչ երբէք գորսիգացոյ մը ստակ տաս,
որովհետեւ հայրենակիցներէս շատն ան-
քաղաքավարութեամբ երեսդ կը նե-
տեն զայն. երկրորդ, ուրիշի աստիճանը
գիտցիր ու անանկ կոչէ զինքը : Դու զիս
հնգապետ կը կոչես, բայց ես տեղա-
կալ սպայ եմ. մեծ տարբերութիւն մը
չկայ, սակայն . . .

— Տեղակալ, ըսաւ անգղիացին, տե-
ղակալ. հապա նաւապետն ըսաւ ինծի
որ հնգապետ ես դու և հայրդ և բոլոր
ազգատահմի :

Աս որ լսեց երիտասարդն, ետեւ ետեւ
իյնալով անանկ կը ճաթէր խնտալէն,
որ նաւապետն և երկու նաւաստիքն ալ
սկսան սաստիկ ծիծաղիլ :

— Շատ զուարճալի է աս շփոթու-
թիւնը. հիմա հասկըցայ իրը, իրաւը-
նէ իմ հարքս գաքորալ էին, բայց ոչ
զինուորական. 1100 թուականին՝ կըղ-
զոյն քանի մը գեղերը լեռնական իշ-
խաններու բռնաւորութենէն ապստամ-
բելով, գլխաւորներ ընտրեցին իրենց և
գաքորալ անուանեցին որ հնգապետ

ալ ըսել է: Ասոնց ցեղերէն իջնողները պատուաւոր են մեր կողմէն մէջ:

— Թողութիւն ըրէ, պարոն, ըսաւ հաղարապետը. սխալմանս պատճառն իմացար:

Եւ ձեռքն երկնցուց անոր:

— Իմ հպարտութեանս պատիժն է, ըսաւ երիտասարդը ժպտելով և բարեկամարար անգղիացւոյն ձեռքը սխմելով. մի վախեր՝ սիրտս չեմ գնիր: Օրսոյ տէլլա Ռէպպիա է իմ անունս, կէս թու չակով տեղակալ սպայ. և եթէ ինչպէս որ երկու աղուոր շուներդ տեսնելով կը գուշակեմ՝ որսորդութեան համար Գորսիգա կ'երթաս, շատ սիրով կ'ընկերեմ քեզի մեր անտառաց և լեռներուն մէջ... բաւական է որ մոռցած չըլլամ զանոնք, վրայ բերաւ հառաչելով:

Աս միջոցին նաւուն քովն հասան տեղակալը ձեռք տուաւ Լիւդիայի, ետքը օգնեց հաղարապետին սանդուխէն վեր ելլելու: Սրբ թովմաս շատ ամբօցած ըլլալով սխալմանը վրայ, կը մտածէր ինչ կերպով մոռցրնելու իր անբաղաքավարութիւնն երիտասարդին՝ որ երկոտասաներորդ դարու մարդ էր. ուստի առանց հարցընելու աղջկանը, ընթրիքի հրաւիրեց զտեղակալը՝ նորէն նուրէն ներումն խնդրելով և ձեռքը թօթվելով: Լիւդիա քիչ մը ընթրիկները ծռուեց, բայց որովհետեւ հիւրը տհաճելի կերպ չունէր՝ ձայն չհանեց. մանաւանդ որ կը սկսէր ազնուականութեան շոշորդ մը երևակայել անոր վրան:

— Տեղակալդ տէլլա Ռէպպիա, ըսաւ անգղիացին՝ ձեռքը Մատէրայի գինւով լեցուն գաւաթ մը բռնած, հայրենակիցներէդ շատերը տեսայ ես Սպանիա, որ հռչակաւոր արձակամարտ զօրքէն (tirailleurs) էին:

— Այո, ասոնցմէ շատերը հոն մը նացին, պատասխանեց տեղակալը ծանր գէմքով:

— Ոչ երբէք պիտի մոռնամ վիզդորիայի պատերազմին մէջ գորսիգացի ջոկատի մը (bataillon) ցրցուցած կրտրեճութիւնը: Կուրծքս կը յիշեցընէ ին-

ծի զայն: Բոլոր օրը պարտէզներու մէջ ցանկերու ետեւ պահուրտած, զէնքերնին պարպեր էին և շատ մարդ ու ձի մեռուցեր մեզմէ: Երբոր նահանջն որոշուեցաւ, ասոնք միացան ու արագաբար ետ կը քաշուէին: Մենք կը յուսայինք դաշտի վրայ վրէժնիս առնել. բայց կտրիճները քառակուսի ձևացած էին ու ճար չկար բաժնելու զանոնք: Քառակուսւոյն մէջ տեղը (դեռ աչքիս առջև կը տեսնամ) պաշտօնակալ մը պզտի սև ձիու մը վրայ հեծած էր. կայսերական արծուոյն քովը կեցած՝ ահկարը կը ծխէր իբրև թէ սրճանոցն ըլլար: Երբեմն երբեմն ջոկատին երաժշտութիւնը պատերազմական երգեր կը հնչեցընէր՝ իբրև թէ յաղթանակ գոչելու համար վրանիս... Ձիաւորներէս երկու խումբ վրանին վազել տուի... Ի՞նչ օգուտ. վիշապազօրքս (dragons) փոխանակ քառակուսին մէջտեղէն ճղքելու՝ կողմնակի դացին առաջ, ետքը կէս կլոր մը ընելով՝ խառնակած խանդարած ետ դարձան և ձիերէն ոմանք առանց ձիաւորի էին... և այն անիծած երաժշտութիւնը չէր դադրէր: Երբոր ջոկատին վրայէն փարատեցաւ ծուխը, նորէն տեսայ նոյն պաշտօնակալն արծուեկիր դրօշակին քով ու ահկարը բերանը: Կրակ կտրեցայ, և աս անգամ ես գլուխ կեցայ վերջին յարձակման մը: Թշնամւոյն հրացանները սաստիկ պարպելէն աղտոտած՝ չէին բանէր. բայց զինուորները վեց կարգի վրայ բոլորած՝ հրացանաց սուխները մեր ձիերուն քթին բռներ էին. կարծես թէ պատ մըն էին: Երբոր ես կը պոռայի, կը խրախուսէի վիշապազօրքս, կօշիկներովս կը զարնէի ձիուն փորին որ առաջ երթայ, թշնամի պաշտօնակալը ահկարը բերնէն հանեց և ձեռքովն իր զինուորներէն մէկուն ցրցուց զիս. ականջս ան միջոցին անանկ ձայն մը եկաւ թէ ճերմակ գլխարկիւն. իրօք ճերմակ փետուր մ'ունէի: Ուրիշ բան չլսեցի. որովհետեւ գրնտակ մը անցաւ կուրծքէս: — Ընտիր ջոկատ մ'էր 18դ թիւթերթաց վաշտին առաջին ջոկատը, Պ. տէլլա Ռէպպիա:

բորորն ալ գորսիգացի, ինչպէս որ ետ-
քը ըսին ինծի:

— Այո, ըսաւ Օրսոյ՝ որուն աչքերը
փայլատակեր էին այս պատմութեան
միջոց. քաջութեամբ ետ քաշուեցան և
արծիւնին հետերնին տարին. բայց կըտ-
րիճներուն երեքին երկուքը Վիգգորիա
դաշտին մէջ քուն կ'ըլլան:

— Գիտե՞ս արդեօք ջոկատին հրամա-
նատար պաշտօնակալին անունը:

— Իմ հայրս էր. այն միջոցին 18դ
վաշտին մեծագոյն սպայ էր (Major),
և նոյն օրուան տխուր պատերազմին
մէջ ցրցուցած արիութեանն համար
հազարապետ անուանեցաւ:

— Հայրդ. կ'երզնում գլխու՝ կտրիճ
զօրական էր: Ո՛ւր էր թէ տեսնայի զին-
քը. տարակոյս չկայ որ կը ճանչնայի:
Ո՛ղջ է հիմա:

— Ձէ, պատասխանեց երիտասարդը
թեթեւ մը գոյնը նետելով:

— Վաղերբու գտնուեցա՞ւ:

— Այո, բայց պատերազմի դաշտին
վրայ մեռներու բազմը չունեցաւ... Գոր-
սիգայի մէջ մեռաւ երկու տարի ա-
ռաջ... Ո՛հ, ինչ աղուոր է աս ծովը.
տասը տարիէ 'ի վեր Միջերկրականը
չեմ տեսած: — Միջերկրականն Ովկիա-
նոսէն աւելի գեղեցիկ չե՞րևար աչքիդ,
ազնիւ օրիորդ:

— Շատ կապոյտ է, ըսաւ Լիւզիա...
և ալիքը վեհութիւն չունին:

— Վայրենի գեղեցկութիւն կը սիրես
կարծեմ. անանկ է նէ Գորսիգայի պի-
տի հաւնիս:

— Աղջիկս ամէն սովորականէ զուրս
բան կը սիրէ, զրուցեց հազարապետը.
անոր համար իտալիա անախորժ երե-
ցաւ իրեն:

— Ես իտալիոյ մէջ Բիզա քաղաքը
միայն կը ճանչնամ, ըսաւ Օրսոյ, ուր
քիչ մը ատեն դպրոց գացի. բայց զար-
մացած եմ գերեզմանատեղոյն (Գաւմ-
բոյ-Մակոյոյ), մայր եկեղեցւոյն, ծուռ
զանգակատանը, բայց մանաւանդ գե-
րեզմանատեղոյն վրայ. անտարակոյս
կը յիշէք Օրկանեա պատկերահանին
Մահուան նկարը. անանկ միտքս մնա-

ցած է ինչուան հիմա, որ կրնամ ծրա-
զրել տեղն 'ի տեղը:

Լիւզիա վախնալով որ երիտասարդն
իտալիոյ վրայ գովեստները կ'երկնցընէ,

— Շատ աղուոր է, ըսաւ յօրանջե-
լով: — Ետքը թողութիւն կ'ընես, հայր,
գլուխս քիչ մը կը ցաւի, վար պիտի
իջնամ:

Հօրը ճակատը պաղաւ, գլխով բա-
րեւ տուաւ Օրսոյի և վար իջաւ: Ան ա-
տեն հազարապետն և Օրսոյ որսորդու-
թեան և պատերազմի վրայ խօսեցան:
Իրարու խօսքերէն իմացան որ Վաղեր-
բուի մէջ իրարու դիմաց են եղեր, և
թէ անշուշտ շատ մը գնտակներ իրա-
րու պարպած են. ասով սկսան իրարու
հետ կապուիլ: Նաբոլէոնի, Ուէլլինկդը-
նի և Պիլիսէրի վրայ պարսաւներ զը-
տան. ետքը մէկտեղ այժեամն, կինճ
ու վայրի ոչխար որսացին: Երբոր գիշե-
րը շատ առաջ գնաց և պոյսոյի վեր-
ջին շիշը պարպուեցաւ, հազարապետը
նորէն տեղակալին ձեռքը սխմեց և բա-
րի գիշեր մաղթեց. ետքը իրարմէ բաժ-
նուեցան և պառկելու գացին:

ՄԷՐԻՄԷ:

Շարունակութիւնը գալ թերթով:

Արդի Եշրոպացի Հայերէնագիտաց
երկասիրութիւնը:

Աս վերջի տարիներուս եւրոպացի
հնագէտ ուսումնականաց մեր ազգին
պատմութեանը, աշխարհագրութեանը,
լեզուին և այլ յիշատակացը նուիրած
գրաւոր աշխատութիւնները, և մանա-
ւանդ հետզհետէ այնպիսի գիտուն և
նշանաւոր գրիչներու թիւն աւելնալը,
որ մեզ ազգին վերաբերեալ ծանօթու-
թիւնները իրենց մտաւորական գոր-
ծունէութեանը արժանաւոր ճարակ կը
համարին, յայտնի ապացոյց մըն է, որ
քաղաքակիրթ Եւրոպան անտարբեր ա-
չօք չնկատէր աս արեւելեան ժողովուր-
դը, որուն անցեալը կը ցուցնէ արեւ-